

"Нерівня душ — це гірше, ніж майна!"

Урок-дослідження

Людмила Коваленко,

вчитель української мови і літератури Макіївської ЗОШ I—III ступеню

Смілянського району

Черкаської обл.

Тема: Ліна Костенко. Історичний роман у віршах "Маруся Чурай". Духовне життя нації крізь призму нещасливого кохання Марусі і Гриця.

Мета: вчити учнів визначати проблеми, порушені у творі, характеризувати та порівнювати образи; спонукати до глибокого осмислення морально-етичних, духовних уроків Ліни Костенко; розвивати вміння аналізувати роман у віршах, навички критичного мислення; виховувати моральні почуття.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет письменниці, виставка творів Ліни Костенко, ілюстрації до твору.

Педагогічна технологія: технологія проблемного навчання.

нашу історію легендарна поетеса-співачка з Полтави. До образу Марусі Чурай у літературі митці зверталися дуже часто. Їй присвячена історична повість російського письменника О. Шаховського "Маруся — малоросійська Сафо", драми українських митців Г. Бораковського "Маруся Чурай" — українська піснетворка", М. Кропивницького "Дай серцю волю — заведе в неволю", М. Старицького "Ой не ходи, Грицю", поеми Л. Боровиковського "Чарівниця", С. Руданського "Розмай", драматична поема В. Самійленка "Чураївна"...

Та в усіх цих творах розглядався виключно любовний аспект драми життя легендарної співачки, що, безперечно, занижувало її історичну роль для нації і рідно-

го краю як співця і зовсім не давало можливості показати історичне тло, розорену поляками, але не скорену й готову до боротьби під булавою Б. Хмельницького України.

Відома українська письменниця Ліна Костенко, поставивши в центр свого історично-соціально-психологічного роману у віршах "Маруся Чурай" (1979 рік) легендарну дівчину, заговорила насамперед не про кохання, а про насущні проблеми своєї нації і держави. Образ Марусі зливається з образом України, що сигналізує через століття: пам'ятайте, нащадки, свою славу історію і лише тим будете сильні

Хід уроку

I. Підготовка до сприйняття твору

Учитель. Існує легенда про те, як Бог роздавав кожному народові свої щедрих. Коли начебто все роздав, побачив гарну дівчину, яка скромно стояла в кутку.

— А ти хто така? — запитав Бог.

— Українка, — відповіла дівчина й засоромилась.

— Що ж тобі подарувати? — промовив Бог. — Мабуть, подарую я тобі пісню.

Тією українкою була, певно, героїня твору, з яким ми сьогодні розпочнемо знайомство, — Маруся Чурай.

Більш як 350 років тому з уст молоді української дівчини Марії Чурай полетіла у світ тиха журлива пісня "Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці". Цю пісню люблять і співають до сьогодні, вона існує в записах фольклористів, обробках композиторів, перекладах на німецьку, чеську, французьку, польську, англійську мови.

Прослуховування запису пісні "Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці".

Учитель. Вічна тема кохання, зради і помсти хвилює і бентежить наші душі, як хвилювала душі наших далеких предків століття тому. Чарівна мелодія і високе поетичне слово огортають слухача смутком і співчуттям до бідного Гриця і до дівчини, яка його згубила, до скороминущості й трагічності такого короткого і такого солодкого людського життя.

Світлою і водночас трагічною постаттю ввійшла в

і знані у світі.

Минуло вже три десятиліття від часу першого виходу у світ історичного роману Ліни Костенко "Маруся Чурай", проте нові покоління українців схвилювано його читають, і нікого не залишає байдужим ні доля Марусі, ні давні події.

II. Мотивація навчальної діяльності

Я хочу, щоб ми розпочали знайомство з твором із схвилюваної розповіді Марусі Чурай, яка чекає на вирок суду і згадує своє високе безмежне кохання до Гриця.

Учениця-"Маруся Чурай" (на тлі сумної мелодії) читає уривок від слів "...А нащо я це згадую?" до слів "У цій любові щось було священне, таке, чого не можна осквернити".

Учитель. Таке безмежне кохання, про яке можна лише мріяти. Здавалося, ніщо ніколи не стане на заваді щастя закоханої Марусі, яка порівнювала своє кохання з піснею, яку урвати може лише смерть.

У цьому був переконаний і Гриць Бобренко.

Учень-Гриць

*Коли я йшов, Марусю, у повстання,
я твердо знав, що ти уже моя,
що це любов і перша, і остання,
що не знесе ніяка течія
мене убік. Що я уже нікому,
нікому в світі так не поклянусь.
Що з тих боїв, з таких боїв! —
додому
я вже навіки інший повернусь.
Бо вже таке підняв на свої плечі,
такою кров'ю в битвах освятивсь,
що всі оті домашні колотнечі
мене вже не засмокчуть, як колись.*

Створення проблемної ситуації. Формулювання проблеми.

Учитель. Кохання Марусі і Гриця було взаємним, великим і щирим. Що ж трапилось? Чому Гриць зрадив своєму коханню? Чому відмовився від Марусі і посва- тав Галю Вишняківну?

Висунення гіпотези

Це питання не давало спокою Марусі Чурай, для якої зрада коханого стала тією бідою, яку не можна пережити, не можна забути і простити. "З якої причини перевернувся Гриць? Хороший, ласкавий, вірний, чому він зрадив?"

На це гірке "Чому?" Маруся знайшла свою відповідь. Давайте візьмемо її як гіпотезу, яку необхідно довести.

Гіпотеза.

"Моя любов чолом сягала неба,
а Гриць ходив ногами по землі".
"...А він Бобренко. Він же не Чурай".

Попереднє обговорення гіпотези

В основі Марусиного вислову лежить антитеза. Як ви її розумієте? (Антитеза "небо-земля", "небо — Чурай — духовність". Їм протиставлено: "земля — Бобренко — матеріальний світ")

III. Оголошення теми, завдань уроку

Тож через призму нещасливого кохання Марусі і Гриця ми розглянемо проблему духовності українського народу.

Формулювання мети і завдань уроку

Ми шукатимемо відповідь на проблемне питання: "Чому Гриць зрадив Марусю?" Для цього розглянемо, як вибір життєвих пріоритетів та духовних орієнтирів спричиняє суспільне розшарування людей, розкриємо значення батьківського дому у формуванні світоглядних позицій та виборі життєвих ідеалів Марусі Чурай, Гриця Бобренка, Івана Іскри, Галі Вишняківни.

IV. Вивчення нового матеріалу

Учитель. Роман розпочинається сценою суду. Стара Бобренчиха звернулася до суду із звинуваченням Марусі в отруєнні її сина Гриця :

"— Пане полковнику і пане войте!

Ускаржаюся Богу і вам на Марусю,
що вона, забувши страх Божий,
отруїла сина мого Григорія.

І втеди син мій Григорій наглою смертю вмер,
на здоровлі перед тим не скорбівши,
през отруєння і през чари бісовські.

То вам, панове, правдиво, під сумлінням, кажу
і людськи те освідчу".

Мовчала Маруся, жодного слова не відповіла на всі звинувачення.

— Як ви гадаєте, чому? Чому "тільки стояла, яко з каменю тесана"? (Її безмежне горе було більшим за всі звинувачення і покарання).

Про це з гіркотою говорить Чураївна, матір Марусі:
"І чим же, чим ви будете карати
моє смутне, зацьковане дитя?
Чи ж вигидає суд і магістрати
страшнішу кару, ніж таке життя?!"

Давайте уважно познайомимося із окремими свідченнями учасників суду, щоб уявити життя Марусі, яке стало для неї страшнішою карою, ніж будь-які вироки суду.

Бесіда за запитаннями:

— Картина якої великої особистої трагедії Марусі Чурай вимальовується із свідчень тих, хто давав показання в суді? Яка картина Марусі вам уявляється із свідчень громади, що "загула прелюто"? (Ми уявляємо, як Маруся "до Гриця, мертвого, припала", "Вона ж співала, наче голосила, на себе кари Божої просила. Співала так, як лиш вона уміла! А потім враз — неначе заніміла". Із цих слів стає зрозумілим, яким величезним горем була для Марусі зрада і смерть її коханого).

— Прокоментуйте зізнання Параски Демихи: "— А хто ж би ще труїв Бобренка Гриця? Кому він ще так знівечив життя?" (Люди знали, що життя Марусі знівечене Грицем).

— Як свідчення "Феська, млинів дозорця" допомагає читачам зрозуміти, яким безмежним було кохання Марусі і якою великою трагедією стала для неї зрада коханого? (Читачі із розповіді Феська дізнаються, якими романтичними були побачення Марусі і Гриця: "І що воно, гадаю, за проява — дві тіні, млин і місяць на воді". "А якось бачу — щось майнуло з греблі. Шубовснуло — аж зойкнула вода". Так Маруся хотіла покінчити з життям, не маючи змоги пережити зраду Гриця. Із свідчення Феська стає зрозумілим, що Марусю врятував Іван Іскра, який, очевидно, її кохає).

— Як доповнюється картина страждань Марусі в уяві читачів із свідчень Галі Вишняківни? ("Вона ж, дурна, когось була топилась,
по тому ще й заслабла і злягла").

— Зачитайте свідчення Шибиліста Якіма. Прокоментуйте цей фрагмент розповіді про дитинство Гриця:

"Вона ж свою дитину годувала
та вже й сусідську бавила, чужу.
Бобренчиха ж тим часом воювала —
за курку, за телицю, за межу"? (Чураївна піклувалася про дітей, а Бобренчиха дбала про статки, які для неї були найголовнішим у житті).

Учитель. Можливо, тому, що з дитинства Гриць відчував вплив двох сімей, що сповідували різні життєві цінності (духовні і матеріальні), він, за словами Якіма Шибиліста,

"Від того кидавсь берега до того.

Любив достаток і любив пісні.

Це як, скажімо, вірувати в Бога

і продавати душу сатані".

Учитель. Читаючи сцену суду, ми стаємо свідками протиставлення двох світів: духовного високого і низького земного. Кого б із учасників суду ви віднесли до тих, хто, за словами Марусі, "сягає неба", а кого до тих, хто "ходить по землі"? (Галія Вишняківна, Бобренчиха, Горбань "ходять по землі"; Іван Іскра, Лесько Черкес, Пушкар, посланець із Січі, Чураївна "сягають неба").

Завдання: Розгляньте виписані цитати. Поясніть,

"Ходять по землі"	"Сягають неба"
Галія Вишняківна	Посланець із Січі
"Вже тато наш і на весілля втратились, а Гриць умер... а Гриця вже нема..."	"Що ж це виходить? Зрадити в житті державу — злочин, а людину — можна?!"
Бобренчиха	Іван Іскра
"Гора шумить... Було перед дощем. Вона ж на шії так йому й повисла! — то я собі й засіла за кущем".	"Я, може, божевільним тут здаюся. Ми з вами люди різного коша. Ця дівчина не просто так, Марусю. Це — голос наш. Це — пісня. Це — душа".

як вони характеризують героїв протилежних світів.

Робота з таблицею

Учитель. На суді козацтво виявляє найактивнішу позицію захисників і гуманістів. Козацька сила не лише в обов'язку боронити Україну, а й у єдності громадянського та особистого. Кожен, від полковника, гетьмана до козака-посланця, відчуває свою причетність до суспільного життя у різних його параметрах. Як своєрідну ілюстрацію цієї позиції можна розглянути епізод-розмову представників полтавського суду з козаком-запорожцем.

Завдання: зачитайте цей уривок та прокоментуйте його.

Сцена суду переконливо доводить, що для козаків (тих, які "сягають неба") найважливіші такі моральні цінності, як честь, обов'язок, служіння високим ідеалам. Їх обурює зрада Гриця. Вони усвідомлюють значення пісні Марусі Чурай, яка своєю творчістю піднесла на п'єдестал людського духу скарби нації.

"...її піснями плакала Полтава.

Що нам було потрібно на війні?

Шаблі, знамена і ті пісні", — говорить Іван Іскра.

Значимість людського життя Горбанем, Бобренчихою, Вишняками вимірюється іншими мірками (прагнення матеріального благополуччя, бездуховність, байдужість до долі Батьківщини). Їхня правда звучить як антитеза до козацьких норм і законів. Прірва, що пролягла між ними — це відмінність їх духовних орієнтирів.

— Як ви розумієте слова Івана Іскри, в яких висловлено його ставлення до Марусі:

"Ми з нею рідні. Ми одного кореня.

Мабуть, один лелека нас приніс?"

(Маруся й Іван Іскра близькі духовно).

Організація дослідницької роботи

Учитель. Пропоную дослідити значення батьківського дому у формуванні світоглядних позицій та виборі життєвих ідеалів Марусі Чурай, Гриця Бобренка, Івана Іскри, Галі Вишняківни.

Робота в групах.

Завдання:

I група. Зробіть текстуальні дослідження щодо виховання Марусі Чурай у батьківському домі. Прокоментуйте слова Марусі про батьків:

"Звела їх доля, наче, в нагороду за те, що мали незглибимі душі".

Доведіть, що життя батьків стало прикладом для Марусі. Які саме життєві принципи успадкувала Маруся від батьків? Що значать для дівчини такі поняття, як "лицарство", "кохання"? Чому Маруся стала поетесою? Як її пісня пов'язана з особистим та всенародним

життям? Яке значення мала її пісня для українців?

Поясніть слова Чураївни:

"Наш батько — з тих, що умирали перші.

А Гриць Бобренко — з тих, що хочуть жить".

II група. Зробіть текстуальні дослідження впливу батьківського дому на формування особистості Івана Іскри. Назвіть спільне у родинному вихованні Івана і Марусі. У чому схожість долі батьків Івана та Марусі? Як характеризує Івана його ставлення до пісень Марусі Чурай? Як двічі Іван Остряниця рятує Марусю? Чи можна вважати Івана справжнім лицарем? Чому? Прокоментуйте слова Гриця про Івана Іскру: "Він, — каже, — гордий. З ним не звариш каші".

III група. Дослідіть родинні традиції сім'ї Бобренків. Чи була у сім'ї любов і злагода між батьками? Визначте життєві цінності Бобренків. Порівняйте обставини загибелі батьків Гриця та Марусі. Зробіть висновки. Як Бобренчиха ставиться до пісень Марусі Чурай? Як її характеризує таке ставлення? Яка роль Бобренчихи в загибелі сина?

IV група. Охарактеризуйте життєві ідеали сім'ї Вишняків. Що найбільше цінується в сім'ї? Як характеризує Галю те, що вона " глуха до пісні, завжди щось спотворить"? Чому Галі були незрозумілі страждання Марусі? Прокоментуйте таку характеристику Вишняка:

"Хто — за Богдана, хто — за короля.

А він — за тих, которі не проти".

Порівняйте життєві позиції Вишняка та батька Марусі Гордія Чурая:

"...у всіх оцих скорботах і печалях,
у всіх оцих одвічних колотнечах —
і чураївські голови на палях,
і вишняківські голови на плечах".

Презентація виконаних робіт

V. Підсумок уроку

На початку уроку ми поставили проблемне питання: Чому Гриць зрадив своєму кохання? Чи погоджуєтесь ви з тією причиною зради, яку назвала Маруся Чурай:

"Моя любов чолом сягала неба,
а Гриць ходив ногами по землі"?
Дайте аргументовану відповідь.

Робота з епіграфом

— Чи погоджуєтесь ви з думкою героїні Ліни Костенко: "Нерівня душ — це гірше, ніж майна!?" Аргументуйте свою відповідь.

Учитель. Наукою доведено, що за віки витворюються певні стереотипи національного характеру. Українець — який він? Учені фіксують два етно-психологічні типи українців: лицарський і пристосуванський. На жаль, у нинішньому світі переважає саме останній. Це такий собі недалекий, але хитрий конформіст (типовий Вишняк: "Хто за Богдана, хто — за короля. А він — за тих, которі не проти").

Я гадаю, що наше знайомство з історичним романом Ліни Костенко змусить кожного замислитися над таким поняттям, як "духовність", тобто кожен для себе має вирішити, яким йому бути у цьому житті: "сягати неба" чи "ногами ходити по землі".

VI. Домашнє завдання

Групове: дочитати до кінця твору. Зробити текстуальні спостереження: як змінюється Маруся після поїздки до Києва?

Індивідуальні завдання. 1. Прокоментувати вислів сучасного літературного критика Михайла Слабошпицького: "Маруся Чурай" — "художня енциклопедія життя українського народу середини XVII століття".

2. Дослідити, що спільного в образах Марусі та Мавки з "Лісової пісні" Лесі Українки?